

Oceny i omówienia

Dr Zdzisław Kaczmarczyk. *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*. Wydawnictwo Instytutu Zachodniego. Poznań 1945. Str. 267 i 7 map.

W wydawnictwie tym literatura naukowa polska zyskuje pierwszy zupełny przegląd dziejów kolonizacji niemieckiej na ziemiach polskich. Jest to przegląd niezależny od zapatrywań reprezentowanych przez naukę niemiecką, a znaczenie tego faktu tym silniej należy podkreślić, że w dziedzinie tej nacisk politycznych tendencji był u Niemców szczególnie silny, a wskutek tego i sam obraz ulegał zniekształceniu. Nie wystarcza jednak w tym wypadku samo niezależnienie się od sugestii wręcz wrogich a naukowo niezmiernie jednostronnych. Trzeba mieć nadto dane naukowo stwierdzone, a umożliwiające poznanie przeszłości dokładniejsze i bardziej wszechstronne. Pozwala to zarazem słuszniej ocenić dziedzictwo przeszłości tkwiące w naszej dzisiejszej teraźniejszości. Otóż rozwój nauki polskiej w ciągu ubiegłych kilku dziesięcioleci umożliwił właśnie stworzenie takich podstaw. Autor obecnej książki niezmiernie starannie rezultaty te spożytkował. Ważniejsze wydawnictwa przytoczył w złączonym na końcu książki spisie literatury, którą podzielił na polską i niemiecką. W tej drugiej niesłusznie tylko umieścił dzieło Jegorowa o kolonizacji Meklemburgii, mimo że w przekładzie niemieckim przytoczone, gdyż wywołało ono właśnie silną opozycję wśród naukowców niemieckich. Zestawienie samo osiągniętych wyników jest dużą zasługą autora. A to tym bardziej, że całość rzetelnie przemyślał i uniknął sprzeczności łatwych do popelnienia w

zesumowaniu ogólnym. Uwaga zamieszczona we wstępie, że dotychczas mieszano różne pojęcia, jak demograficzne, gospodarcze, prawne i społeczne, a wszystkie wiązano zbytnio z obecnością niemieckiego elementu etnicznego, jest słuszną w stosunku tylko do literatury dawniejszej, a zwłaszcza niemieckiej. Ale proces usamodzielnienia się w myśleniu rozpoczął się u nas już od lat z górą trzydziestu, że wymienię tylko pracę O. Balzera „O Niemcach w Polsce“ z r. 1911.

W konstrukcji samej książki autor słusznie rozpoczął od podkreślenia charakteru słowiańskiego pierwotnego zaludnienia i kultury ziem polskich. Dał więc obraz geograficzny polskich ziem macierzystych (zaopatrzoney w syntetyczną mapkę) mający na celu przedstawienie geopolitycznych możliwości, realizowanych następnie w historii ze szkodą i zagrożeniem elementu polskiego. Już z tych kart jest widoczne, że autor największą wagę przywiązuje do politycznych rozstrzygnięć. Niemcy „z uporem od 1000 lat dążą do zagarnięcia... w całości naszych ziem macierzystych“ z różnym szczęściem. „Mniej groźne same w sobie wpływy kulturalne niemieckie... również miały swe momenty nasilenia, np. w średniowieczu, i mogą stać się o tyle niebezpieczne, o ile otwierają drogę wpływom politycznym czy przemianom ludnościowym w postaci powolnej germanizacji Polaków“. Zaś „procesy ludnościowe, wyrażające się w napływie obcego elementu niemieckiego na ziemię polskie, wnoszące ze sobą ferment w środowisko pierwotne“ stają się „podstawą do pretensji politycznych“, a przez to dopiero stają się równie groźne jak wpływy polityczne. Książka

obecna, jak łatwo możemy to odgadnąć, tym właśnie procesom jest poświęcona. Autor sięga najpierw do czasów przedhistorycznych. Dalej mówi o oryginalności polskiej kultury średniowiecznej na tle powstania państwa i ustroju społecznego. Następnie dopiero przechodzi do wpływów obcych i pojawienia się pierwszych Niemców w Polsce do końca XII wieku. Mówi o antyniemieckich tendencjach u Piastów i o wpływach romańskich. Wreszcie daje obraz średniowiecznej kolonizacji niemieckiej na wschód od Odry (od XIII do XV w.), tj. wstępuje na grunt najbardziej dyskutowany w nauce. Po omówieniu przyczyn i dani wstępnej charakterystyki przedstawia w zarysie kolonizację i germanizację Słowiańszczyzny na zachód od Odry oraz przebieg średniowiecznej kolonizacji niemieckiej kolejno na Pomorzu szczebińskim, na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Nowej Marchii, w Wielkopolsce, Małopolsce, na Kujawach, w Łęczyckiem i Sieradzkim, na Mazowszu, Rusi Czerwonej i Litwie. W rozdziale następnym daje już wyniki średniowiecznej kolonizacji niemieckiej, a to w postaci liczebności niemieczyzny. Mówi też o znaczeniu i losach tej kolonizacji. W sprawie rozpowszechnienia tzw. prawa niemieckiego na wsi polskiej (też etnicznie) niewystarczająco rozróżnia stronę prawną i gospodarczą. W ramach tej ostatniej przynajmniej wpływ powyższego procesu historycznego, nie mającego już zresztą nic wspólnego z „zyskami“ niemieczyzny (według pojęcia używanego przez Niemców), sięgnął niewątpliwie powszechniej, niż to autor przyjmuje. Powstanie miast w Polsce i zagadnienia z tym później związane wykraczają również bardzo daleko poza kwestię „zysków“ niemieczyzny na wschodzie, jakkolwiek mają obok tego swe aspekty demograficzne.

Druga kolonizacja niemiecka w Polsce (XVI—XVIII w.) spowodowana została szukaniem wolności na wschodzie, któ-

ra istotnie przybyszem ofiarowywano. Wystąpiła tylko na północnym zachodzie. Była to najpierw kolonizacja holenderska, po której nastąpił napływ Niemców do Wielkopolski i Pomorza, też do niektórych miast. Wyniki występowały w tworzeniu się „wysp“ niemieckich.

W następnym rozdziale autor mówi o kolonizacji niemieckiej w okresie absolutnych monarchii rozbiorowych (1772—1815), której cechą, tak w Prusach jak Austrii, była przymusowość. Obok państwowej była też i dobrowolna imigracja, zwłaszcza do ziem środkowych i wschodnich. Kolonizacja niemiecka w XIX wieku różne posiadała znaczenie w poszczególnych zaborach. Przedostatni rozdział poświęcony został okresowi komisji kolonizacyjnej w zaborze pruskim (1885—1918), a więc czasom Bismarcka; następnym, gdy zwłaszcza od r. 1898 zaczęła się nowa era wielkiego ucisku Polaków. W ostatnim rozdziale przedstawił autor poglądy literatury niemieckiej na kolonizację na wschodzie. W zakończeniu ponownie stwierdził przeważające znaczenie czynników politycznych, ale także wzrost oporu Słowian. Dochodzi już współcześnie do cofania się Niemców ze wschodu. W książce powyższej czytelnik nawet nie obeznany bliżej z przeszłością znajdzie wiele interesującego materiału do przemyślenia.

Kazimierz Tymieniecki

Documenta Occupationis Teutonicae I. Nędza robotnika polskiego. Memorial pt. „Die Bedeutung des Polen-Problems für die Rüstungswirtschaft Oberschlesiens“ wydany przez „Oberschlesisches Institut für Wirtschaftsforschung“. Opracował Dr K. M. Pospieszalski. Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 1945, str. 219.

Pierwszy tom *Documenta Occupationis Teutonicae*, seryjnego wydawnictwa Instytutu Zachodniego w Poznaniu,